

“Mirzo Ulug’bek” spektaklidagi so’zning qadr-qimmatini

Go’zal Erkinovna Xalikulova

Annotatsiya: Bugungi kunda ko’p narsa biznes muzokaralariga bog’liq. Eng qizig’i shundaki, qaror qabul qiluvchilarning aksariyati ongsiz ravishda o’z tanlovini to’g’ri va chiroyli tarzda ifodalangan kamroq foyda keltiradigan taklif foydasiga tanlab, xaotik va noaniq tasvirlangan yanada istiqbolli g’oyani "chetga" qoldiradilar. Sahna nutqi darslari nafaqat yangi boshlanuvchilar uchun foydalidir. Ko’pincha taniqli kompaniyalarning top-menejerlari, ishbiarmonlar, olimlar va tahlilchilar notiqlikni o’rganish uchun kelishadi. Navoiy” spektaklini ishlash jarayonida aktyorlarning nutqi orqali muallifning g’oyasini yoritishga intilib, obrazlarning nutqiy xarakteri ustida soatlab ishlashga to’g’ri keldi.

Kalit so’zlar: Vatan madhi, Alisher Navoiy, tarixiy shaxslar, sahnalarda ma’naviy meros, falsafiy fikrlar, so’z mulkining sultoni

The meaning of the word in the play “Mirzo Ulugbek”

Gozal Erkinovna Khalikulova

Abstract: Today much depends on business negotiations. The most interesting thing is that most decision makers unconsciously opt for a less profitable proposal, correctly and beautifully expressed, and “postpone” a more promising idea, chaotic and slurredly described. Stage speech lessons are useful not only for beginners. Top managers of well-known companies, businessmen, scientists and analysts often come to study public speaking. When staging the play "Navoi", many had to work for hours on the speech character of the characters, trying to illuminate the author’s intention through the speech of the actors.

Keywords: motherland, Alisher Navoi, historical figures, spiritual heritage on the stage, philosophical reflections, sultan of speech

Sahna nutqi darslari nafaqat yangi boshlanuvchilar uchun foydalidir. Ko’pincha taniqli kompaniyalarning top-menejerlari, ishbiarmonlar, olimlar va tahlilchilar notiqlikni o’rganish uchun kelishadi. Poytaxt qadimgi notiq Skilef uzoq vaqtdan beri tushungan narsani anglay boshladi: "Muvaffaqiyat - bu qiziqarli fikrlar va ularni etkazish qobiliyati". Darhaqiqat, bugungi kunda ko’p narsa biznes muzokaralariga bog’liq. Eng qizig’i shundaki, qaror qabul qiluvchilarning aksariyati ongsiz ravishda o’z tanlovini to’g’ri va chiroyli tarzda ifodalangan kamroq foyda keltiradigan taklif

foydasiga tanlab, xaotik va noaniq tasvirlangan yanada istiqbolli g'oyani "chetga" qoldiradilar.

Teatr ibratli nutqning posboni va odatiy adabiy talaffuz maktabi hisoblanadi. Ushbu mahorat qadimgi Yunonistonning notiqlarini aniqlay boshladi. O'shandan beri u juda ko'p o'zgarishlarga duch keldi. Uning uslubi, xarakteri, xususiyatlari ko'p marta o'zgargan.

Sahna nutqining asosiy xususiyatlari egiluvchanlik, balandlik, jarangdorlik, ovoz balandligi, shuningdek, to'g'ri nafas olish texnikasi, aniqlik, talaffuzning ravshanligi, intonatsiya ekspressivligidir. Har bir komponentni takomillashtirish orqaligina inson o'z atrofidagi odamlarga so'zlar yordamida ta'sir o'tkazishi va ularga his-tuyg'ularini, his-tuyg'ularini, kechinmalarini etkazishi mumkin.

T.Azizov 1989-yilda sahnalashtirgan "Mirzo Ulug'bek" spektaklida til va nutq ustida ishlashga unchalik e'tibor bermagan edi. "Alisher Navoiy" da esa so'z ustida sinchkovlik bilan ishlagan. Stol atrofidagi repetitsiya jarayoniga alohida e'tibor berib so'zning qadr-qimmatini, tub ma'noning ochilishi masalasiga jiddiy yondashgan. Keyingi paytlarda hamana shu uslubni mahkam ushlab harakat qildi. "Alisher Navoiy" spektaklini ishlash jarayonida aktyorlarning nutqi orqali muallifning g'oyasini yoritishga intilib, obrazlarning nutqiy xarakteri ustida soatlab ishlashga to'g'ri keldi. Chunki asar she'riy, ustiga ustak so'z mulkingning sulmoni, shoir Navoiy obrazini yaratishdek yuksak mas'uliyat ham bor. Shuning uchun T.Azizov yosh aktyorlarning nutqiga katta e'tibor berdi. She'riy nutq aktyorlar tiliga ancha yaxshi ko'chgandan so'nggina sahnaga chiqishdi.

She'riy nutq ustida aktyorlar bilan ishlashda nihoyatda sinchkov bo'lish lozim. Shu nuqtai nazardan T.Azizov Milliy teatrning so'z ustida ishlash an'anasini davom ettirganligini va aktyorlarni o'z holiga tashlab qo'ymaganligini ijobiy hodisa deb baholash mumkin.

Odamlarning idroki ovozning qanday eshutilishiga bog'liq. Yutish tovushlari bilan sokin xira nutq boshqalarning e'tiborini jalb qilishi dargumon. Aniq diksiya, ovozning ovozi nafaqat odamlarni qiziqtirishga, balki ularning ishonchini qozonishga, obro'-e'tibor qozonishga yordam berishini tushunish muhimdir.

Ovozni uyda oddiy vazifalarni bajarish orqali o'rgatish mumkin: she'rlarni o'qish, turli hajmdagi nasriy asarlar. Masalan, birinchi ikkita satr jimgina aytilishi kerak, keyingi ikkitasi esa, aksincha, baland ovozda. Xuddi shu iboraning turli intonatsiya bilan talaffuzi. Hayvonlarning ovozi bilan iboralar, so'zlar talaffuzi. Bu nafaqat diksiyani, balki fantaziyaning ham rivojlantiradi. Og'zingizni yopiq holda muntazam ravishda uzun matnni o'qib, har kuni tovushlarning murakkab birikmalarini talaffuz qilish orqali diksiyangizni yaxshilashingiz mumkin.

Teatrning sahnaviy tabiatiga qaytadigan bo'lsak, teatr ifodasining barcha vositalarining o'zaro ta'siriga alohida e'tibor qaratish lozim. Sahna nutqi plastika,

harakat, ritm, aktyor mahorati bilan chambarchas bog'liq. Nutq texnikasi o'qituvchisi nutq qobiliyatini tezda egallashga yordam beradi. Nafaqat darslarga muntazam qatnashish, balki uyda mashq qilish ham muhimdir. Bu sizga imkon qadar tezroq yaxshi natijalarga erishish imkonini beradi. O'qituvchi sizga to'g'ri nafas olishni o'rgatadi, mashqlarni ko'rsatadi. Ular qiyin emas, lekin samarali. Darslarning tarkibiy qismlari til buramalarining talaffuzi, intonatsiyalarni to'g'ri tartibga soluvchi matnlarni o'qish, nafas olish mashqlari.

To'g'ri nafas olmasdan, to'g'ri va chiroyli gapirish mumkin emas. Shuning uchun mashg'ulot nafas olishni sozlash bilan boshlanadi. Bu etarli vaqt talab etadi. Sahna nutqi talabasi ongida "qorin bo'ylab nafas olish" tushunchasini mustahkamlashi kerak. To'g'ri nafas olish texnologiyasini tushunmasdan, natijaga erishish mumkin emas. Mashqlar bir necha guruhlariga bo'linadi:

1. harakatlarni o'z ichiga olgan mashqlar. Ular to'g'ri nafas olish va ekshalatsiyani amalga oshirishni osonlashtiradi, to'g'ri nafas olish ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi, qorin bo'shlig'i mushaklarini faollashtiradi;

2) nafas olishni rivojlantirish mashqlari, bunda tananing turli xil pozitsiyalari: yotish, o'tirish, turish. Bu qorin bo'shlig'i mushaklarining faollashuvini kuzatish, uning ritmini tartibga solishni o'rganishga yordam beradi;

3) kundalik hayotda bajariladigan mashqlar. Asosiy maqsad - kundalik hayotda to'g'ri nafas olish ko'nikmalarini mustahkamlash. Matnlarni o'qish paytida nafas olishni mashq qilish.

Bunday mashqlar ekshalatsiyani qismlarga qanday taqsimlashni o'rganishga yordam beradi. Chet ellik mutaxassislar aqliy tasvirlarni yaratish uchun o'z amaliyotlarida mashqlardan foydalanadilar. Ularning asosiy maqsadi tana sezgilarini bilishdir. Inson harakatning tasvirini tasavvur qilishi kerak. Mashqlar qiyin, hamma ham ularga bardosh bera olmaydi.

“Mirzo Ulug'bek”spektaklida til va nutq ustida ishlashga unchalik e'tibor bermagan edi. “Alisher Navoiy”da esa so'z ustida sinchkovlik bilan ishlagan. Stol atrofidagi repetitsiya jarayoniga alohida e'tibor berib so'zning qadr-qimmatini, tub ma'noning ochilishi masalasiga jiddiy yondashgan. Keyingi paytlarda hamana shu uslubni mahkam ushlab harakat qildi. “Alisher Navoiy” spektaklini ishlash jarayonida aktyorlarning nutqi orqali muallifning g'oyasini yoritishga intilib, obrazlarning nutqiy xarakteri ustida soatlab ishlashga to'g'ri keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Холиқулова, Г.Э. (2007). Саҳна нутқи. Тошкент-2007 й.
2. Холиқулова, Г.Э. People's poet of uzbekistan mukhammad yusuf – singer of the native land and love. International conference. Pages 154-159.

3. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳна нутқи ва жонли тил. Мулоқот, Тошкент. 35 – бет.
4. Гўзал Эркиновна Халикулова. Маннон Уйгур – выдающийся режиссёр узбекского театра и мастер по сценической речи. Эдебиет және өнер институты, Алматы. Вопросы литературы и искусства им. М.Ауэзова. 59-60 стр.
5. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳна нутқи ва жонли тил. Мулоқот, Тошкент. 35-бет.
6. ГЭ Халикулова. Актёрлар нутқда Навоий шеърляти. Театр, Тошкент. 10-11- бетлар.
7. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳнада тарихий мухит тасвири. Театр, Тошкент. 20-21- бетлар.
8. Гўзал Эркиновна Халикулова. Искусство речи в историко-поэтических спектаклях. / Искусство Узбекистана. История и современность. Материалы научно-практической конференции молодых ученых. Ташкент: Поколение нового века. Стр. 50-51.
9. Гўзал Эркиновна Халикулова. Замонавий театр ҳақида шахсий мулоҳазалар. Қалдирғоч, Тошкент. №1(4). 2 – бет.
10. Гўзал Эркиновна Халикулова. Вопросы сценической речи в интерпретации узбекской исторической драмы (80-90-е годы). Автореферат 2004 г. стр. 1 – 21.
11. ГЭ Халикулова. Саҳнани актёр безайди. Театр, Тошкент, 22-23-бетлар
12. Guzal Khalikulova. “Мирзо Улуғбек” тарихий драмасида тил масалалари. /Сб науч. тр. “Нафосат”. 144-147.
13. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳна нутқи (тарихий драмалар талқинида). Ўқув қўлланма. Тошкент. ЎЗДСИ. 1 – 9 – бет.
14. Гўзал Эркиновна Халикулова. Husni ta’il - искусство силы. Журнал Театр, Ташкент. № 6. 14-15 стр.
15. Гўзал Эркиновна Халикулова. Чувство уважения. Журнал Калдирғоч, Ташкент. Стр 41.
16. Гўзал Эркиновна Халикулова. Гигиена и техника чтения книг. Журнал Калдирғоч, Ташкент. 21(42).
17. Гўзал Эркиновна Халикулова. Мусиқий ижрочиликда ёшларнинг фаоллигини ошириш ва уни ривожлантириш масалалари. Тошкент ТДМИ, (Тўплам).
18. Гўзал Эркиновна Халикулова. Санъат равнақи йўлида. Журнал Қалдирғоч, Тошкент. 2010/1.
19. Гўзал Эркиновна Халикулова. Хассос сўз устаси. “Мухсин Ҳамидов (Бадий сўз устаси)” номли монографияси учун мақола 2010. ЎЗДСИ. 8 – бет.

20. Гўзал Эркиновна Халикулова. Маънавий баркамоллик давр талаби. ЖизПИ, тўплами. 363 – бет.

21. Гўзал Эркиновна Халикулова. Ўзбекистон давлат санъат институтида кадрлар тайёрлаш сифатини яхшилаш ва соҳани ривожлантиришда амалга оширилаётган ишлар. Ўзбекистон санъати ва маданиятида замон қаҳрамони образини яратиш муаммолари ва ечимлари” Тўплам. ЎзДСИ.

22. Гўзал Эркиновна Халикулова. Юрт тараққиёти, халқ фаровонлиги ҳамда баркамол авлодни тарбиялашда санъатнинг роли. Халқаро Симпозиум материаллари тўплами.

23. Гўзал Эркиновна Халикулова. Формирование сценической речи в профессиональных спектаклях и роль системы Станиславского в развитии театрального искусства. Брянск, Сборник материалов VI Международного симпозиума. Стр. 219 – 225.

24. Гўзал Эркиновна Халикулова. Замонавий раҳбар аёлнинг профессионал нутқини оширишга доир. 2012 й. “Аёл – маънавият гулшани” ЖизПи., 4-Республика илмий-амалий конференцияси Тўплам.

25. Гўзал Эркиновна Халикулова. Актёрнинг сахна нутқи маҳоратини эгаллашда нафасни такомиллаштирувчи янги услубий изланишлар. 2012/3/27. Глобаллашув жараёнида хореография санъати соҳасида миллийликни сақлаш муаммолари 2- республика конференцияси. Тошкент.

26. Гўзал Эркиновна Халикулова. Театрларда адабий тил масъулияти. 2013 й. Янги давр санъати: анъанавийлик ва трансформацион жараёнлар. Тошкент, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. 82-84 бет.

27. Гўзал Эркиновна Халикулова. Спектакль яратишда сўз ва ҳаракат уйғунлиги масалалари. 2014. Тошкент.: “Мумтоз сўз”. 110-114 бетлар.

28. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳна асарларида қаҳрамон характерини яратиш масалалари. Республика илмий-назарий ва амалий конференция материаллари. Тошкент: Наврўз. 112 – 117 бетлар.

29. Гўзал Эркиновна Халикулова. Институтда олий малакали илмий ва илмий педагог кадрлар тайёрлашнинг долзарб муаммолари. Театр// – Тошкент: 2014. (3). 9 -10 – бет.

30. Гўзал Эркиновна Халикулова. Сўз масъулиятини англаш ҳам санъат. Хуррият// – Тошкент. (43) 6-7 бетлар.